

Milada Rigasová

Přírodní rezervace Šibeničnick na jižním okraji Mikulova

Kopec Šibeničnick na jižním okraji Mikulova. (foto Milada Rigasová, Regionální muzeum v Mikulově)

Putování přírodou a krajinou, které se stalo na celém světě fenoménem dnešní doby, zvýšilo poptávku po jedinečných harmonických evropských kulturních krajinách, kde je dosud možné procházet neporušenou přírodou, dýchat čistý vzduch, slyšet zpěv ptáků a odpočívat. Hodnota „prázdninových“ měst s bezprostřední vazbou na okolní přírodu a krajinu proto strmě stoupá a dále poroste, úměrně s rychlostí industrializace a globalizace světa. Na celospolečenský význam a hodnotu venkovské zemědělské krajiny v bezprostřední blízkosti měst, protkanou dosud celky více méně původní přírody, je proto nutné nahlížet z mnoha úhlů a nadhledem nejen blízkých desetiletí, ale i století.

V této souvislosti stojí za důkladnější představení dva vápencové kopce – Šibeničnický vrch (275 m n. m.) se dvěma skalnatými výchozy rozdělenými mělkým sedlem a Schweinbarther Berg (337 m n. m.), kopec ve tvaru jehlanu u sousední rakouské obce Klein-Schweinbarth, které se jako výrazné body vyčleňují z široké údolní nivy potoka Včelínku. Z geografického hlediska tvoří oba kopce rozhraní mezi moravskou a rakouskou částí Pavlovských vrchů, tohoto bezmála padesát kilometrů dlouhého vápencového bradla táhnoucího se od Pavlova až ke Stockerau na severním předměstí Vídně. Naši pozornost si zaslouhuje i někdejší dietrichsteinská panská obora, která se rozkládá v prostoru mezi oběma kopci.

Možnost navštívit Šibeničnický i Schweinbarther Berg jako součást hraničního pásma měl dříve pouze velmi omezený počet lidí, je však velmi pravděpodobné, že většina obyvatel Mikulova sem ještě ani dnes nenašla cestu. Oba kopce jsou přitom z přírodovědeckého i krajinářského hlediska pozoruhodné.

Šibeničnick je jednou z nejstarších a nejvýznamnějších zákonem chráněných botanických lokalit Moravy. Pavlovské vrchy a celý hřeben nad Březím (dnes Dunajovické kopce) byly totiž již 14. července 1927 vyhlášeny zvláštní vyhláškou „za území částečně chráněné“, ve kterém se nesmí bez svolení Státního památkového úřadu otvírat lomy, rozorávat pastviny, zalesňovat, vysazovat sady a podobným způsobem znehodnocovat smysl ochrany

Rybník a vrch Šibeničnick. (foto Milada Rigasová)

území (článek 3 odstavec 1 zákona č. 125 Sb.). Stejnou vyhláškou byly tehdy vyjmenovány jako „botanické rezervace s přísným režimem ochrany“ i další lokality: jižní svahy Šibeničnicku jižně od Mikulova, jižní svahy vrchu Turoldu severně od Mikulova, jižní svahy Svatého kopečku východně od Mikulova, soutěska Klausen jihovýchodně od Horních Věstonic, dále Pouzdřanský kopec a dvě rezervace na území Dunajovických kopců – jižní svahy Starého vrchu a jižní svahy Liščího vrchu severně od Březí – „se zvláštním důrazem na ochranu úzkých neobdělávaných pruhů mezi vinohrady se vzácnou květenou“. Vyhláška stanovila i postih za nedodržení nařízení, a to peněžní pokuty od 10 do 5 000 Kč nebo odnětí svobody od 12 do 14 dnů. Výše finančního trestu dnes budí úsměv, zato odnětí svobody, byť i krátkodobé, by zřejmě ve svých kladných důsledcích na ochranu přírody mělo platnost i v současnosti.

Do mezinárodního botanického povědomí se zapsala přírodní rezervace Šibeničnick bezprostředně po svém vyhlášení zásluhou mezinárodní botanické a geologické exkurze, která na území celého tehdejšího Československa probíhala v červenci a srpnu roku 1928 a jejíž účastníci si zařazení Šibeničnicku jako jedinečné ukázky vzácné xerothermní (suchomilné a teplomilné) stepní květeny jihovýchodní Evropy do programu vysloveně vybrali. Průvodci Šibeničnickem byli tehdy účastníkům exkurze vážení mikulovští občané, profesoři mikulovského piaristického gymnázia Theo Seifert a Josef Matzura.

Brněnský botanik Josef Podpěra (1878–1954) zde 14. července 1928 objevil nenápadnou travu ovsíř stepní *Helictotrichon desertorum*, která dosud každoročně vykvetá v drnové stepi západního svahu Šibeničnicku. Je považována za relikv kontinentálních

chladných stepí typických pro konec doby ledové a právě zde dosahuje severního okraje svého rozšíření. Výskyt ovsíře stepního na Šibeničnicku je v rámci Moravy ojedinělý, neboť další jeho lokality jsou pouze v Českém středohoří a Hainburských kopcích v Rakousku, dále pak až v Rusku. Nález této trávy byl ve své době velkou událostí, neboť na území České republiky doložil souvislou existenci primárního bezlesí tzv. klimatické stepi od konce poslední doby ledové (würmského glaciálu). Klíčový význam má však Šibeničnick také pro zachování dalších dvou druhů rostlin Pavlovských vrchů, a to pryšce sivého menšího *Euphorbia sequeriana* subs. *minor* a řebříčku štětinolistého *Achillea setacea*, které se v jiné části Pálavy nevyskytují.

Přírodní rezervaci Šibeničnick (37 132 ha) tvoří vápencový kopec s lesem a rozsáhlejšími stepními oky kolem dvou skalnatých výchozů a suchý trávník na severním úpatí lokality (1 861 m²). Do dnešních dnů zde roste na 220 druhů vyšších cévnatých rostlin, z toho 23 zvláště chráněných vyhláškou. Kromě již zmíněných druhů jsou to oman oko Kristovo *Inula oculus-christi*, ožanka horská *Teucrium montana*, pryskyřník ilyrský *Ranunculus illyricus*, zvonek sibiřský *Campanula sibirica*, violka obojetná *Viola ambigua*, sesel pestrý *Seseli varium*, divizna brunátná *Verbascum phoeniceum*, sinokvět měkký *Jurinea mollis*, kosatec nízký *Iris pumila*, hlaváček jarní *Aadonanthe vernalis*, koniklec velkokvětý *Potentilla grandis*, devaterka rozprostřená *Fumana procumbens*, koulenska vyšší *Globularia elongata*, kavyl Ivanův *Stipa joannis*, kavyl sličný *Stipa pulcherrima*, len tenkolistý *Linum tenuifolium*, kozinec vičencolistý *Astragalus onobrychis*, kozinec rakouský *Astragalus austriacus*, zlatovlásek obecný *Crynitina linosyris*.

Šibeničnick je domovem také mnoha vzácných druhů ptáků (běžně zde hnízdí linduška lesní *Anthus trivialis*, bramborníček černohlavý *Saxicola torquata*, krutihlav obecný *Jynx torquilla* nebo žluva hajní *Oriolus oriolus*, ...), hmyzu (kudlanka nábožná *Mantis religiosa*, motýli otakárek fenyklový *Papilio machaon* a otakárek ovocný *Iphiclides podalirius*, brouk kozlíček hnědý *Dorcadion fulvum*) a plazů (slepýš křehký *Anguis fragilis*, užovka hladká *Coronella austriaca*, ještěrka obecná *Lacerta agilis* i ještěrka zelená *Lacerta viridis*, ...).

Celkový pohled na Mikulov z rakouské strany. (foto Milada Rigasová)

Ačkoliv přirozené prostředí Šibeničnicku a jeho okolí není dosud výrazněji ovlivněno lidskou činností, původní druhová skladba stepního a lesostepního stanoviště byla bohužel značně pozměněna a trpí náletem expanzivních dřevin – jasanu ztepilého *Fraxinus excelsior*, pajasanu žlaznatého *Ailanthus altissima*, trnovníku bílého „akátu“ *Robinia pseudo-acacia* a jasanovoru peřenolistého *Acer negundo* (*Negundo fraxinifolia*). Jejich eliminace a následné nahrazení vhodnými druhy dřevin jsou nutné a v plánu péče na období let 2002–2009 se s tímto počítá. Stav lokality mají výrazně zlepšit také občasná sečení a šetrná pastva ovcí.

Šibeničnick má vedle své přírodovědecké hodnoty i hodnotu krajinářskou, neboť je součástí krajinné kulisy Mikulova – v zorném poli dálkových pohledů z obou stran moravsko-rakouské hranice. Tento obraz krajiny přímo pod okny mikulovského zámku byl v centru pozornosti od dob renesance. „Malování“ krásných krajinných obrazů jako kulisy rezidenčních měst mělo prozaický důvod – při pohledu z oken rodového sídla chtěl mít šlechtic dobře na očích symboly své společenské nadřazenosti, bohatství a moci. Umělecké ztvárnění příměstské krajiny proto majitel zámku svěřoval významným architektům, zpravidla autorům přestaveb svých rodových hradů, zámků i měst. Upomínkou na tuto dobu jsou mimo jiné i dlouhé aleje, rybníky nebo obory obehnané pro tuto oblast typickými zídkami z kamene a cihel, tak jak je tomu na jižním okraji Mikulova. Obraz širokého údolí potoka Včelínku se od začátku 17. století v podstatných rysech příliš nezměnil. Věřme, že Šibeničnick bude zachován i dalším generacím ve své původní přírodní hodnotě a krajinné kráse.

V pohledech od Mikulova nelze přehlédnout ani Schweinbartský kopec (Schweinbarther Berg, Kreuzberg), a to pro jeho výrazný tvar homole. Z biogeografického i geomorfologického hlediska má zcela identický charakter jako sousední Šibeničnick či Svatý kopeček. Schweinbartský kopec je však nejen mimořádně zachovalou ukázkou skalní a drnové stepi, ale i jednou z nejpozoruhodnějších přírodních rozhleden na moravsko-rakouské hranici. Krása krajiny viděná odtud – k širokému údolí potoka Včelínku, lemujícímu Mikulov a jižní úpatí Pavlovských vrchů od východu k západu – je stěží popsitelná slovy a její hodnota je penězi nevyčíslitelná.

Kuříčka štetinkatá (*Minuartia setacea*) roste na svazích Šibeničnicku. (foto Milada Rigasová)

Zlatovlásek obecný (*Criminitina vulgaris*) z Přírodní rezervace Šibeničnick. (foto Milada Rigasová)

Není jiné místo, odkud by bylo možné přehlédnout v tak koncentrované podobě krajinářskou pozoruhodnost území Chráněné krajinné oblasti Pálava, Mikulovska-Falkensteinska i Lednicko-valtického areálu. Také s ohledem na tyto okolnosti byl na vrcholu kopce vybudován památník věnovaný občanům vysídleným po druhé světové válce z desítek obcí rozsáhlého pohraničního území jižní Moravy a jižních Čech. Památník je koncipován jako přírodní rozhledna posetá desítkami laviček – dary původních obyvatel Pohořelic, Dolních Dunajovic, Mikulova a dalších obcí, kteří se zde každoročně setkávají při pietním aktu.

Přímo pod Schweinbartským kopcem až k rybníku Šibeničnicku, již na rakouské straně hranice, se rozkládá další pozoruhodný objekt – někdejší dietrichsteinská panská obora (Herrschaftlicher Tiergarten), dodnes téměř po celém obvodu obehnaná vysokou zdí z jemně opracovaného vápencového kamene. Oborní zeď, o které se zmiňuje již urbář z roku 1629 a která dnes náleží k rakouské obci Klein-Schweinbarth, je bezpochyby vzácnou historickou technickou památkou. Oborní zeď i odlesněná plocha obory, využívaná jako orná půda, představuje jeden z nosných kompozičních prvků komponované krajiny na jižním okraji Mikulova. Prstenec stromů lemující oborní zeď nelze při pohledu jak z moravské, tak z rakouské strany přehlédnout.

Kdo založil oboru, není zcela jasné. Velmi pravděpodobně to však byli Liechtensteinové, neboť jakousi oboru na mikulovském panství poprvé zmiňuje již urbář z roku 1560, a to spolu s dalším majetkem: dvěma větrnými mlýny, zahradou, štěpnicí a chmelnicí... Závět Adama z Dietrichsteina z roku 1590 zaznamenává: K tomuto dílu patřila také jelení obora, v níž uprostřed stál domek...

Urbář z roku 1629 zmiňuje oboru a pěkný letohrádek, kterou pak přesněji lokalizuje Theo Seifert ve své práci Nikolsburg z roku 1937: V bezprostřední blízkosti Mikulova se nacházela kouzelná bažantnice se dvěma velkými větrnými mlýny, protkaná alejemi a procházkovými cestami. Půl hodiny cesty odtud jižněji, již na rakouské straně, ležela ještě větší zcela zdí obehnaná lesní obora (Tiergarten) s letohrádkem, rybníkem a rozmanitými uměleckými výtvory. (Seifert 1937, 193)

Závět Adama Dietrichsteina z roku 1590 mluví poprvé také o rybníku Klafferteich, později nazývaném Tiergartenteich (Oborní rybník), což zřejmě znamená, že byl Adamem založen. Rybník se rozprostíral v proláklíně na severozápadním okraji obory a byl napájen potokem Bründelbach, pravostranným ramenem Včelínku. Dnes je rybník vypuštěný, terénní konfigurace však zřetelně zaznamenává jeho někdejší polohu i rozsah.

Panská obora Tiergarten je vyjmenována i mezi fidejkomisním majetkem kardinála Dietrichsteina z roku 1634, zřejmě jako osada kolem někdejší tvrze Schweinburg. Tato obora byla v době svého založení nejstarší známou oborou na území dnešního Břeclavska. Zřetelně ji potvrzuje také nejstarší datovaná mapa mikulovského panství z roku 1675. Obora je zde lesními cestami rozdělena do šesti obdélníků, v místě, kde se protínají, stojí letohrádek, stranou myslivna a hospodářský dvůr (stavení jsou v dnes již bezlesé oboře zachována). Kolem cest jsou patrné i drobné umělecké výtvory, uváděné v jednom z dobových popisů. K Rakousku obora připadla až po druhé světové válce.

Literatura:

Seifert, T. 1937: Nikolsburg – Geschichte der Stadt in Wort und Bild. Melk.

Milada Rigasová

Šibeničník Nature Reserve on the southern edge of Mikulov

In the countryside on the southern outskirts of Mikulov there are two more or less untouched natural areas: – Šibeniční vrch (275 m) and the Schweinbarther Berg (337 m), two prominent limestone hills separated by the broad dale of the creek Včelínek. In geographical terms they form the dividing line between the Moravian and Austrian parts of the Pavlov Heights, a limestone outcropping running from the village of Pavlov to Stockerau on the northern outskirts of Vienna.

The Šibeničník is one of the oldest botanical reserves in Moravia (since 1927). Today 220 species of higher bulbous plant grow here, of which 23 are specially protected by law. Brno botanist J. Podpěra has found the steppe grass *Helictotrichon desertorum*, which is considered a relic of the continental cold steppes typical at the end of the Ice Age; the Šibeničník is the northern boundary of its range. It is the only place in Moravia where this grass is found. Its finding documents the existence of a continuous climatic steppe with no forest the area of the Czech Republic after the end of the last Ice Age (the Würm glacial belt). Šibeničník is also the home of many rare species of bird (*Anthus trivialis*, *Saxicola torquata*, *Jynx torquilla*, *Oriolus oriolus*, ...), insect (*Mantis religiosa*, *Papilio machaon* a *Iphiclides podalirius*, *Dorcadion fulvum*) and reptiles (*Anguis fragilis*, *Coronella austriaca*, *Lacerta agilis* and *Lacerta viridis*, ...).

Šibeničník has a great landscape value as well, for it makes up part of the Mikulov panorama when viewed from either side of the Moravian-Austrian border. The creation of landscape panoramas as backdrops to towns where the nobility resided was popular from the Late Renaissance, partly for prosaic reasons: when looking out the window of the castle the nobility saw in the landscape a symbol of social status, wealth, and power. Important architects were called in to shape the landscape around the town to the wishes of its owners.

The picture of the broad, shallow valley of Včelínek Creek has changed little since the 17th century.